

AKADEMIE MÚZICKÝCH UMĚNÍ V PRAZE

HUDEBNÍ A TANEČNÍ FAKULTA

Hudební umění

Komorní hra – smyčcové kvarteto

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VIKTOR ULLMANN A JEHO 3. SMYČCOVÝ KVARTET

Daniel Petrásek

Vedoucí práce: odb. as. Jiří Panocha

Oponent práce: prof. Václav Bernášek

Datum obhajoby:

Přidělovaný akademický titul: MgA.

Praha, 2016

ACADEMY OF PERFORMING ARTS IN PRAGUE

MUSIC AND DANCE FACULTY

Art of Music

Chamber music – String quartet

DIPLOMA THESIS

VIKTOR ULLMANN AND HIS THIRD STRING QUARTET

Daniel Petrásek

Supervisor: odb. as. Jiří Panocha

Examiner: prof. Václav Bernášek

Date of Graduation:

Academic degree: MgA.

Prague, 2016

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

VIKTOR ULLMANN A JEHO 3. SMYČCOVÝ KVARTET

vypracovala samostatně pod odborným vedením vedoucího práce a s použitím uvedené literatury a pramenů.

Praha, dne .....

.....

podpis diplomanta

UPOZORNĚNÍ

Využití a společenské uplatnění výsledků diplomové práce, nebo jakékoliv nakládání s nimi je možné pouze na základě licenční smlouvy tj. souhlasu autora a AMU v Praze.

ABSTRAKT

Tato práce pojednává o česko-německém skladateli židovského původu Viktoru Ullmannovi a jeho třetím smyčcovém kvartetu. Text je uspořádán do dvou kapitol. První část popisuje život Viktora Ullmanna. Jeho život je zde rozdělen na dvě období. První je vymezeno mezi roky 1898-1942 a druhé je zaměřeno na poslední dva roky skladatelova života v letech 1942-1944, které prožil v koncentračním táboře Terezín. Druhá kapitola pojednává o Ullmannově třetím smyčcovém kvartetu, který složil v terezínské ghettu v roce 1943.

ABSTRACT

This thesis deals with Viktor Ullmann, a Czech-German composer of Jewish descent, and with his third string quartet. The text is arranged into three chapters. The first part describes Viktor Ullmann's life. His life is divided into two periods. The first period is delineated by the years 1898-1942 and the second one is focused on the last two years of the composer's life, 1942-1944, which he spent in Terezín concentration camp. The second chapter deals with Ullmann's third string quartet, which he composed in Terezín ghetto in the year 1943.

OBSAH

ÚVOD	1
1. VIKTOR ULLMANN	3
1.1. Život Viktora Ullmanna v letech 1898-1942	3
1.2. Viktor Ullmann v Terezíně 1942-1944	9
1.2.1. Terezín	9
1.2.2. Viktor Ullmann 1942-1944	11
1.3. Dílo Viktora Ullmanna	13
1.3.1. Kompletní dílo z období mezi lety 1919-1942	14
1.3.2. Kompletní dílo o terezínského období 1942-1944	20
1.4. Nadace Viktora Ullmanna v Londýně	23
2. TŘETÍ SMYČCOVÝ KVARTET OP. 46 VIKTORA ULLMANNA	26
2.1. Okolnosti vzniku	26
2.2. Rozbor skladby	28
ZÁVĚR	33
SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY	34
PŘÍLOHA	35

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Partitura třetího smyčcového kvartetu Op. 46 Viktora Ullmanna

Příloha č. 2 – CD s nahrávkou Ullmannova třetího smyčcového kvartetu op. 46

Interpret:

Ančerlovo kvarteto

Lukáš Novotný – housle

Martin Balda – housle

Vanda Kubíková – viola

Daniel Petrásek – violoncello

ÚVOD

Se jménem česko-německého skladatele židovského původu Viktora Ullmanna jsem se poprvé setkal, když jsme byli jako kvarteto osloveni Židovským muzeem v Praze, abychom v nově otevřené Maiselově synagoze uspořádali koncert. Jedinou podmínkou bylo, aby se na programu koncertu objevilo dílo některého z terezínských skladatelů. Do té doby jsme neměli vlastní zkušenosti s hudbou těchto skladatelů, a proto jsme nevěděli, pro kterého skladatele a pro které konkrétní dílo se rozhodnout. Po čase jsem hovořil s houslistou Štěpánem Ježkem, členem Bennewitzova kvarteta, a ten mi doporučil, abychom si zahráli třetí smyčcový kvartet Viktora Ullmanna. Bennewitzovo kvarteto má tento Ullmannův jediný dochovaný smyčcový kvartet na repertoáru a často ho úspěšně zařazuje na programy svých koncertů u nás i v zahraničí.

Když jsem si poprvé poslechl Ullmanna, byl jsem naprosto nadšen. Hudba mě od první noty pohltila. S kolegy z kvarteta jsme se domluvili a vsadili na Ullmannovu skladbu. Knihovna AMU nám vyšla vstříc a objednala partituru i s jednotlivými hlasy od německého vydavatelství Schott, jež kvartet vydalo v novém vydání v roce 1995. Fakt, že noty Ullmannova kvartetu do té doby nebyly v akademické knihovně, mě trochu zarazil.

Velmi nás překvapila reakce publika po koncertu, kde jsem prvně Ullmanna zařadili do dramaturgie koncertu. Vedle Ullmannova třetího kvartetu jsme hráli skladby Josefa Suka, Antonína Dvořáka a Franze Schuberta, ale největší ohlas způsobil právě Ullmann! Vůbec jsme takovou reakci publika nečekali. Když se situace opakovala i po dalších koncertech, došlo nám, že v hudbě Viktora Ullmanna je určitá mimořádná kvalita, která je lidem blízká. Hudba třetího smyčcového kvartetu působí zprvu nostalgicky, přechází přes sarkastickou grotesknost až v místa, kde zní drsně a mrazivě. Kvartet končí v hřejivě živočišné euforii. Skladba je nevelká rozsahem (má necelou čtvrt hodinu), ale zato hloubka obsahu a sdělení je obrovská.

Viktor Ullmann je dnes, sedmdesát let od jeho úmrtí, u nás téměř zapomenutý skladatel. Jeho skladby se objevují na koncertních pódii zcela výjimečně. Vdějinách hudby zaujímá šedivé místo mezi skladateli dvacátého století. To jsou všechno důvody, proč jsem si zvolil téma své diplomové práce „Viktor Ullmann a jeho 3. smyčcový kvartet“. Rád bych svou prací přispěl k částečné osvětě odkazu díla tohoto mimořádného skladatele a klavíristy, jehož život byl poznamenán pobytem v koncentračním táboře Terezín a poté předčasně ukončen nacisty v osvětimské plynové komoře.

1. VIKTOR ULLMANN

1.1. Život Viktora Ullmannova v letech 1898-1942

Hudební skladatel Viktor Ullmann¹ se narodil 1. ledna roku 1898 na polské straně města Těšín; česko-polské dvojměstí ležící podél řeky Olše v období Rakouska-Uherska nazývané Teschen. Otec Maxmilián², který v Těšíně působil u místní vojenské posádky jako důstojník c. a k. rakousko-uherské armády a díky svému postavení dokázal svoji rodinu dobře materiálně zabezpečit, a Ullmannova matka, jejíž jméno se v literatuře neobjevuje, byli židovského původu. Oba rodiče se ještě před narozením syna Viktora³ nechali pokřtít a přijali římsko-katolickou víru.

Ze skladatelova nejranějšího období ještě víme, že v Těšíně navštěvoval obecnou školu.

V roce 1909 se Ullmannovi stěhovali do Vídně. Zde Viktor začal chodit do gymnázia Razumovského a získal základní hudební vzdělání, prvním učitelem hry na klavír⁴ byl Eduard Steuermann. První dodnes nezachované skladatelské pokusy mladého Ullmanna se datují kolem roku 1911. Od roku 1914 se stal posluchačem hudební vědy ve třídě profesora Josefa Polnauera na vídeňské univerzitě. Jako sedmnáctiletý debutoval jako dirigent univerzitního orchestru.

¹ The New Grove uvádí Ullmannovo druhé křestní jméno Josef.

² Maxmilian Ullmann se narodil 15. prosince 1861 v Brtnici u Jihlavy (něm. Pirnitz) a zemřel 20. března 1938 ve Vídni.

³ Zmínka, že by měl Ullmann sourozence v literatuře chybí. Po otcově smrti byl Viktor jediným dědicem, což nasvědčuje tomu, že byl jedináčkem.

⁴ Za svého života byl Viktor Ullmann považován za klavírního virtuosa; on sám však neměl ambice stát se výkonným koncertním umělcem.

Po dvou letech svá studia předčasně ukončil tzv. válečnou maturitou⁵ a v září roku 1917 byl odvelen na italskou frontu, jednu z nejnebezpečnějších válečných zón v první světové válce, kde se jako dělostřelecký pozorovatel stal přímým účastníkem bitvy v údolí řeky Soči, území dnešního Slovinska. V této významné bitvě byl k útokům použit válečný plyn. Ani bezprostřední ohrožení života na válečné frontě nepřerušilo Ullmannovo umělecké tvoření; díky své mimořádné hudební paměti využil, jak sám později v dopisech potvrdil, své hudební nápady z fronty v několika skladbách zkomponovaných po skončení války. Následovalo Ullmannovo převelení do pasivní složky armády, kde měl větší prostor pro svou koncertní a skladatelskou činnost.

V září posledního roku probíhající války podstoupil poslední vojenské cvičení a poté se opět zapsal na vídeňskou univerzitu, nyní ovšem na studium práv⁶. Koncem roku 1918 se zapsal do skladatelského semináře slavného dodekafonisty Arnolda Schönberga. Ullmann se na semináři potkal se svojí první manželkou Martou⁷, jež pocházela z Prahy. Na Schönbergovo doporučení byl Ullmann jedním ze zakladatelů místní umělecké komunity nazvané Verein für Musikalische Privataufführungen. Ve víru vídeňského hudebního dění se rozhodl Viktor Ullmann naplno věnovat hudbě.

1. prosince 1920 dostal zapláceno za své dobrovolné válečné nasazení, díky zlepšení finanční situace mohl vystoupit z rakouské armády a za účelem započít uměleckou kariéru se Ullmann a jeho manželka přestěhovali do Prahy. Zajímavým faktem je, že se Viktor Ullmann rozhodl si vzít rakouské občanství, ikdyž většinu života v meziválečném údobí prožil v Praze⁸. Přijal nabídku hudebního ředitele Nového německého divadla v Praze Alexandra Zemlinského⁹

⁵ Od 11. května 1916 do 30. dubna 1918 byl Viktor Ullmann v aktivní vojenské službě.

⁶ Zde se Ullmann mj. účastnil přednášek filozofa Wilhelma Jerusalema, rodinného přítele rodiny Ullmannů.

⁷ Rodné příjmení Ullmannovy první manželky se v literatuře neuvádí. Svatba byla na jaře 1919, rozvod Ullmannových byl na jaře 1931. Manželství bylo bezdětné. Marta Ullmannová byla zavražděna v koncentračním táboře Treblinka.

⁸ Otec Maxmilian Ullmann si ponechal československé občanství i přesto, že do své smrti žil ve Vídni.

⁹ Alexandr Zemlinsky byl vynikající dirigent a skladatel, mj. i Schönbergův švagr, Hudebním ředitelem Nového německého divadla byl v letech 1911-1927.

na místo korepetitora, sbormistra a dirigenta. Tuto funkci zastával až do odchodu Zemlinského z Prahy v roce 1927. Mimo divadlo byl Ullmann také velice činný v pražském kulturním dění. Byl členem v pražských kulturních spolcích jako Verein für Musikalische Privataufführungen, Literarischkünstlerischer Verein in Prag, působil u sboru Deutcher Männergesang jako Zemlinského pomocný sbormistr. Pražské období bylo pro Ullmanna velmi plodné. Bohatou koncertní činností, ať už dirigoval nebo hrál na klavír, doplňoval intenzivním komponováním. Ullmannova snažení si brzy všimnula pražská umělecká veřejnost a mnohá uznání od kritiků a ocenění publika na sebe nedala dlouho čekat¹⁰.

Roku 1927 po odchodu Zemlinského z Prahy sám Ullmann ukončil své angažmá v Novém německém divadle a přijal zajímavou nabídku stát se hudebním ředitelem a šéfdirigentem opery v Ústí nad Labem. I přes úspěch většiny inscenací Ullmann kvůli svým vysokým provozním a uměleckým nárokům operu po roce opustil. Za Ullmannova krátkého působení se uvedlo sedm premiér, mezi kterými nechyběla Smetanova Hubička jako první česká opera na ústecké scéně či opery Richarda Strausse či Ernsta Krenka.¹¹ Návrat do Prahy neměl dlouhého trvání. Mezi lety 1929-1931 zaujal pozici skladatele a kapelníka v činoherním divadle Schauspielhaus ve švýcarském Curychu.

Po úspěchu, kterého dosáhl provedením klavírní skladby Variace a fuga na Schönbergovo téma, na festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu v Ženevě nastal v Ullmannově životě radikální obrat. Silný zájem a intenzivní studium starověkých civilizací a náboženství, kultury Orientu, Bible přivádělo Ullmanna na otázky, na které nacházel odpovědi v antroposofickém učení¹².

---

¹⁰ Po Ullmannově pražské premiéře v roli skladatele na koncertě 10. března 1923 vyšla kritika v Prager Presse: „Zvláštní senzaci večera tvořil skladatelský debut kapelníka Viktora Ullmanna z Německého divadla. Drobné lyrické obrázky se pokoušejí o působivou syntézu přirozené melodické invence a ostře disonantních harmonií. Nálada je vždy sugestivně vystižena a udržována v jednotě.“

¹¹ Ernst Krenek (*23. srpna 1900 Vídeň; +22. prosince 1991 Palm Springs, Kalifornie) rakousko-americký hudební skladatel s českým původem.

¹² Antroposofie je esoterická nauka odvozená od teosofie nabízející mystický vhled do podstaty člověka, přírody a nadsmyslově duchovních světů. Založená byla rakouským filosofem Rudolfem Steinerem (1861–1925). Poprvé se Viktor Ullmann s antroposofickými myšlenkami setkal na přednášce profesora Rudolfa Steinera v roce

V roce 1931 se stal členem antroposofické společnosti ČSR (za Ullmannova se u společnosti zaručil český skladatel a rovněž antroposof Alois Hába) a zednářského hnutí. Téhož roku si ve Stuttgartu založil antroposofické knihkupectví Goetheana¹³, jež pro zadlužení a malé zkušenosti s vedením podniku tohoto druhu po dvou letech zbankrotovalo. Úplně přerušil hudební kariéru.

Po rozvodu s manželkou Martou, s níž neměl Ullmann děti, si na jaře 1931 vzal za druhou manželku přítelkyni z období vojny Annu Wottitzovou¹⁴. Ullmann

s manželkou rychle opouští Německo nejen pro nedodržení obchodní smluv s věřiteli, ale hlavně kvůli pronásledování občanů pro židovský původ po nástupu Adolfa Hitlera a jeho Národně socialistické německé dělnické strany (NSDAP) k moci. Ullmannovi se vrátili do Prahy v červenci 1933, kde jim nastaly problémy spojené s povolení k pobytu na území Československa (Ullmann v tuto dobu již nebyl československým občanem). Tehdejší úřady byly k cizincům a uprchlíkům velmi opatrné, a to zapříčinilo, že měl Ullmann problém sehnat stálou práci. Ullmann si musel na živobytí vydělávat všelijak; pracoval jako pomocný pracovník v Československém rozhlasu, psal odborné články do kulturních rubrik v německých novinách a časopisech, soukromě vyučoval hudební teorii a hře na klavír a přednášel na přednáškách pro německé vzdělávací spolky (například spolek Urania) a zednářskou lóži. Opět začal horlivě komponovat.

1924 v Praze.

¹³ Ullmannova nadace v Londýně uvádí v Ullmannově životopisu, že se knihkupectví jmenovalo Novalis. Název Goetheana zmiňuje Petr Zeman ve své publikaci „Terezínské písňové cykly 1941-1944“

¹⁴ Z druhého manželství s Annou měl Ullmann čtyři děti: syny Johannese, Maxe a Paula a dceru Felicii. Manželství skončilo rozvodem v roce 1941. Annie Ullmannová byla zavražděna v plynové komoře v Osvětimi na podzim roku 1944.

V krátkém časovém horizontu dokončil několik skladeb (mimo jiné Šest písní na slova Alberta Steffena pro soprán a klavír, druhý smyčcový kvartet a první klavírní sonátu), které představil pražskému publiku na svém prvním samostatném autorském koncertě v roce 1937. Nejzásadnějším dílem z tohoto pražského období byla bezesporu opera Pád Antikrista¹⁵.

Ullmannova hudba byla pražskou kritikou přijata výborně; především pro své jasné stylové vymezení, melodickou invenci, skvělou instrumentaci a myšlenkovou celistvost. Dvakrát po sobě získal prestižní hudební ocenění Cenu Emila Hertzky¹⁶. V letech 1935-1937 byl posluchačem oddělení čtvrttónové kompozice ve třídě Aloise Háby na Pražské konzervatoři. Studia ukončil svojí jedinou kompozicí ve čtvrttónovém systému, Sonátou pro čtvrttónový klarinet a čtvrttónový klavír. Koncem roku 1937 se Ullmann, který celý život trpěl silnou psychickou labilitou, pod tíhou existenčních problémů zhroutil, což vedlo ke krátkému pobytu v psychiatrickém sanatoriu.¹⁷

Pro Ullmanna přišla další životní rána 20. září 1938, kdy mu ve Vídni umřel otec Maxmilian. Za pomoci otcových přátel ve Vídni získává u soudu vídeňské části Josefstadt přístup k dědictví jakožto jediný dědic. Finanční zabezpečení, které dědictví po otci přineslo, umožnilo Viktoru Ullmannovi nezávisle tvořit a vydávat své kompozice tiskem až do jeho terezínského transportu v roce 1942. Dalším významným úspěchem bylo pro Ullmanna provedení jeho druhého smyčcového kvarteta (dodnes nezvěstného) Pražským kvartetem na festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu 1938 v Londýně; Ullmann zde kvůli nedořešené otázce občanství reprezentoval československé skladatele.

Po vpádu nacistických vojsk do Československa si Ullmann, byť přes svůj židovský původ, nepřipouštěl žádné větší nebezpečí; měl rakouské občanství a cítil se být Němcem! Po pár dnech svůj názor ale změnil a rozhodnul se emigrovat. Snaha o získání azylu ve Švýcarsku ztroskotala, ihned poté poslal

¹⁵ Opera byla premiérována až v roce 1995 v německém Bielefeldu a české premiéry se dílo dočkalo až v roce 2014 v Moravském divadle v Olomouci u příležitosti připomenutí 70. výročí Ullmannovy smrti.

¹⁶ Ceny získal za instrumentaci svých Schönbergovských variací a za operu Pád Antikrista.

¹⁷ Během tohoto pobytu napsal sbírku aforismů a citátů nazvanou Cizí pasažér.

dopis s prosbou o pomoc příteli z vídeňských let Josefu Trávníčkovi do Jižní Afriky; odpovědi se nedočkal. Podal žádosti o azyl do USA a Turecka, ovšem jeho žádosti o vystěhovalecký pas nebyly včas vyřízeny. Jedinou náplastí na tyto nezdary bylo pro manžele Ullmannovy jen to, že se jim podařilo dostat dvě ze čtyř dětí, dceru Felicii a syna Johannese, přes Švédsko do Anglie takzvanými dětskými transporty, organizovanými sirem Nicolasem Wintonem.

V tomto složitém období se rozpadlo i druhé manželství s Annou; pouhé dva měsíce po rozvodu se koncem roku 1941 ožení s Elisabeth.¹⁸ Dění okolo pronásledování a zatýkání židů nabralo rychlý spád a dne 8. září 1942 byl Viktor Ullmann s manželkou a zbylými dvěma syny (Maxem a Paulem¹⁹) nastoupen do transportu, který čítal 1005 osob židovského původu, směr Terezín.

¹⁸ Podrobnější informace o třetí Ullmannově manželce Elisabeth se mi nepodařilo dohledat. Elisabeth byla pravděpodobně zavražděna v plynové komoře v Osvětimi ve stejný den jako Viktor Ullmann.

¹⁹ Nejmladší syn Paul zemřel ještě za pobytu v židovském ghettu v Terezíně, starší Max byl zavražděn v plynové komoře v Osvětimi stejně jako jeho rodiče Viktor a Annie Ullmannovi.

1.2. Viktor Ullmann v Terezíně 1942-1944

1.2.1. Terezín

Terezín²⁰, toto pevnostní město leží mezi obcemi České Kopisty, Nové Kopisty a Počaply (dnes jsou součástí města Terezín) pouhé dva kilometry jihovýchodně od Litoměřic na území Ústeckého kraje. Město se rozprostírá na obou březích řeky Ohře, jež se nedaleko za Terezínem vlévá do Labe.

Pevnost²¹ byla vybudována ve stylu bastionových pevností ve Francii mezi lety 1780-1787 habsburským císařem Josefem II. podle návrhu francouzských inženýrů z pevnostní školy z Mezières jako součást obrany proti neustále trvajícím nebezpečím ze strany Pruska. Celá pevnost byla rozdělena do tří částí: hlavní pevnost, malá pevnost a dolní a horní retranchement²² mezi Novou a Starou Ohří. Komplex měl celkovou rozlohu 398 ha. Město bylo pojmenováno Terezín na počest královny a císařovny Marie Terezie. Roku 1782 byl Terezín prohlášen císařem Josefem II. svobodným královským městem. Pevnost byla v obranyschopném stavu až do roku 1888, kdy císař František Josef I. ukončil její pevnostní funkci. Poté Habsburkové začali Terezín využívat jako vojenské vězení. Mezi nejznámější terezínské vězně z této doby patřili Gavrilo Princip, Nedjelko Čabrinović, Trifun Grabež, kteří 28. června 1914 v Sarajevu uskutečnili atentát na následníka rakousko–uherského trůnu Františka Ferdinanda d'Este.

²⁰ Německý název města zní Theresienstadt.

²¹ Základní kámen pevnosti položil 10. října 1780 sám císař Josef II.. Na výstavbě pracovalo přes patnáct tisíc dělníků, ročně se spotřebovalo okolo dvaceti miliónů cihel. Obrannou funkci (účelem pevnosti bylo chránit přístupové cesty) zastával Terezín od roku 1790, přičemž se ani jednou aktivně nezapojil do obrany před Prusy. Během stavu příměří tvořilo posádku opevnění pět tisíc šest set padesát pět mužů. V době pohotovosti vzrostl počet mužů až na jedenáct tisíc. V pevnosti se nacházely sklady střelného prachu, jídla, sena a krmiva pro koně a pekárna. Nouzové zásoby jídla měly vystačit šedesáti tisícům vojáků a šesti a půl tisíci koní po dobu tří a půl měsíce. Civilní budovy byly v pevnosti zřizovány až od roku 1830.

²² Retranchement [retranšmán] ohrazený prostor pevnosti při vnějším opevnění spojující vzdálené pevnostní objekty.

10. června 1940 zabralo malou pevnost pražské gestapo, které zde založilo policejní vězení, do něhož byli už druhý den přivezeni první vězni. S přibývajícím počtem vězňů bylo zapotřebí vězení rozšířit. Komplex se postupně od roku 1941 přeměňoval na nacistické zařízení, které obsahovalo tři složky: policejní vězení, židovské ghetto a koncentrační tábor. Kvůli nedostatku míst pro vězně bylo civilní obyvatelstvo v létě 1942 z Terezína vystěhováno.

Pro nacisty byla pevnost Terezín ideální místem pro realizaci svým plánů vytvořit takzvané Židovské sídelní území.²³ Němci tomuto území zřídili samosprávný systém, vedle oddělení pro hospodaření, techniku a zdravotnictví je později za silného nátlaku vězňů vytvořeno oddělení pro organizování volného

času.²⁴ Vězni se do té doby věnovali všem svým volnočasovým aktivitám ilegálně. Po vytvoření Freizeitgestaltungu směli vězni vykonávat své volnočasové zájmy legálně.

Za druhé světové války bylo do Terezína deportováno přes sto čtyřicet jedna tisíc mužů, žen a dětí, z čehož přežilo pouhých dvacet tři tisíc! Třicet tisíc lidí nepřežilo samotný terezínský pobyt a zbylých osmdesát osm tisíc osob bylo dále deportováno do vyhlazovacích táborů v Polsku, Treblinka a Osvětim.²⁵

Terezín byl osvobozen z 8. na 9. května 1945 třetí gardovou tankovou armádou generálplukovníka Rybalka, která přes Terezín směřovala do Prahy.

²³ německy Jüdisches Siedlungsgebiet

²⁴ německy Freizeitgestaltung

²⁵ Od 26. října 1944 vězně odvážely vlaky výlučně do Osvětimi. Viktor Ullmann byl deportován 16. října 1944.

1.2.2. Viktor Ullmann 1942-1944

Poslední životní období Viktora Ullmanna, jež prožil v terezínském židovském ghettu, se přesně datuje od 8. září 1942 (den jeho deportace do Terezína) do 16. října 1944, kdy nastoupil do vlaku směr vyhlazovací tábor Osvětim; respektive do 18. října (data, kdy byl Ullmann zavražděn v osvětimské plynové komoře). I přes tyto velmi smutné a tragické poslední dva roky svého života Ullmann nerezignoval, ba naopak zmobilizoval veškeré síly a soutředěně se věnoval nejen svému komponování, ale angažoval se výrazně v terezínském kulturním dění.²⁶

Ullmann byl vůdčí uměleckou osobností terezínského kulturního života; komponoval, koncertoval, vzdělával mládež v hudební teorii, pořádal přednášky o dějinách hudby, psal kritiky na kulturní aktivity a události v terezínském ghettu. Jako čelní představitel oddělení pro organizování volného času (Freizeitgestaltung) byl Viktor Ullmann pověřen založením a vedením organizace s názvem Studio pro novou hudbu, jež měla za úkol provádět nová díla skupiny skladatelů pobývajících v Terezíně.²⁷ Intenzivní práci a tvůrčí inspiraci rozhodně svědčila a napomáhala

společnost umělců židovského původu, která se kolem Ullmann v Terezíně utvořila. Proti své vůli se zde objevili umělci jako dirigenti Karel Ančerl a Rafael Schächter, pěvec Karel Bergman, houslista Herbert Thomas Mandl²⁸,

²⁶ Úctyhodné je, že i přes nelidské podmínky koncentračního tábora s sobě Ullmann našel morální sílu a zkomponoval řadu skladeb, v nichž vyjadřuje svou neotřesitelnou víru v dobro. Mimořádným příkladem je opera Císař Atlantidy aneb Odepření smrti, dílo vysloveně protiválečné.

²⁷ Do této skupiny patřili skladatelé Viktor Ullmann, Gideon Klein, Hans Krása a Pavel Haas. Dnes se tito skladatelé označují jako terezínští skladatelé.

²⁸ V 90. letech poskytl cenné informace režisérovi Herbertu Gantschacherovi,

básník a libretista Peter Kien a především skladatelé Gideon Klein, Hans Krása a Pavel Haas. Dalším faktorem, proč se nejen Ullmannovy umělecky dařilo, byl veliký zájem o „terezínská“ díla zvenčí. Byl to nejspíš projev veřejného nesouhlasu a odpor k tehdejšímu krutému nacistickému režimu.

Viktor Ullmann za svého dvouročního pobytu v Terezíně složil úctyhodných dvacet dva skladeb. Nejvýznamnější Ullmannovou kompozicí je bezesporu opera „Císař Atlantidy aneb Odepření smrti“, složená v letech 1943 až 1944.²⁹ V opeře zpracoval své vzpomínky na první světovou válku, jíž byl aktivním účastníkem v rakouské armádě. Dílo je výzvou k bránění demokracie před jejím zneužíváním despotickými diktátory a jejich násilnými režimy. Premiéry se Ullmann nedožil. Opera se v Terezíně v rámci Freizeitgestaltungu zkoušela, ale k jevištnímu provedení nikdy nedošlo.³⁰

Tragický konec Ullmannova života započal 16. října 1944, kdy byl společně se skladateli Gideonem Kleinem, Hansem Krásou, Pavlem Haasem, dirigenty Karlem Ančerlem a Rafaelem Shächterem, básníkem Peterem Kienem a dalšími deportován do koncentračního a vyhlazovacího tábora Osvětim. Po dvou dnech pobytu v osvětimském táboře byl poslán na smrt do plynové komory.

---

při inscenování Ullmannovy opery „Císař Atlantidy aneb Odepření smrti“.

²⁹ V roce 1943 podal žádost na Freizeitgestaltung o povolení k napsání opery „Císař Atlantidy aneb Odepření smrti“ (v originále „Der Kaiser von Atlantis oder Die Tod-Verweigerung“). Po kladném vyřízení žádosti okamžitě začal na opeře pracovat. Libreto opery vytvořil společně s básníkem Peterem Kienem.

³⁰ Premiéra opery se uskutečnila až v roce 1992 (nepočítáme provedení upravené verze Kerryho Woodwarda v roce 1975 a studentské nastudování v pražském DISKu v roce 1990) v rakouském Klagenfurtu a nastudoval ji soubor ARBOS v režii Herbert Gantschacher. Soubor za tuto inscenaci získal cenu rakouské kritiky za Nejlepší operní inscenaci roku 1993. ARBOS provedl Ullmannova Císaře pedasát jedna let od dokončení opery přímo v Terezíně v roce 1995.

1.3. Dílo Viktora Ullmanna

Ullmannova hudba se vyznačuje čistou harmonií, která bývá Ullmannem osobitě zamlžena až v některých případech na samou hranici tonality, vřelou melodikou a hlubokým citem. Má v sobě určitou dávku nostalgie a zvláštního sebeironizujícího sentimentu. V tomto smyslu zůstal vyznavač Gustava Mahlera a Albana Berga ve své podstatě romantikem. Jeho třetí smyčcový kvartet je často označován za přímé pokračování kvartetů Leoše Janáčka. Stejně jako u Janáčka sehrál v Ullmannově uměleckém životě důležitou úlohu folklór. Důkazem je Ullmannův rozsáhlý výčet písňové a sborové tvorby. Hudba z Ullmannova okruhu a doby³¹ čerpala inspiraci z řady zdrojů a setkávají se v ní různé prvky. Přes svůj silný skladatelský zájem o vokální hudbu se Ullmann intenzivně věnoval také hudbě instrumentální a vokálně-instrumentální.

Ullmann sepsal krátce před svou deportací do koncentračního tábora Terezín kompletní soupis svého díla, které mezi léty 1919-1942 vytvořil. Tento cenný seznam je uchovaný v londýnské knihovně jako součást Ullmannova dopisu.³² Na rozdíl od dřívějších seznamů Ullmannova díla je tento londýnský jediný, jenž uvádí všechny skladby chronologicky seřazené a opatřené opusovými čísly. Celkem Ullmann zaznamenal čtyřicet jedna opusů. Nevyčíslitelná hodnota tohoto dokumentu je i v tom, že dnes máme přesné informace i o skladbách, které se ztratily a dodnes je pohřešujeme. Rozsah poškození a ztrát Ullmannova díla způsobený druhou světovou válkou a židovským pronásledováním je ohromný.

V následujícím přehledu je použito Ullmannovo opusové číslování u děl mezi roky 1919-1942 a dále jsou uváděny skladby složené v Terezíně.³³ Pořadí titulů v kompletním výčtu Ullmannova díla je v podstatě chronologické. Při nejistém datování je u roku vzniku skladby uvedený otazník.

³¹ Na mysli mám především hudbu tzv. terezínských skladatelů Gideona Kleina, Hanse Krásky a Pavla Haase, ale i například Ervína Schulhoffa.

³² Komu byl dopis adresován, není dosud identifikováno.

³³ Ullmann v Terezíně opatřil opusovým číslem jen několik svých kompozic. Tyto opusové čísla jsou uvedena v poznámkách.

1.3.1. Kompletní dílo z období mezi lety 1919-1942

Skladba	Rok	Poznámky
Tři sbory pro mužské hlasy a cappella	1919	
Písně s orchestrem	1921	
„Abendlied“ (Večerní píseň) pro sbor, sóla a orchestr	1922	Na text Klaudia
Hudba k vánoční hře "Wie Klein Else das Christkindlein suchen ging"	1922	Premiéra v Praze, 1922
Sedm písní s klavírem	1923	Premiéra v Praze, 1923 Provedena na hudebním festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu v Praze, 1924
Opus 1 – První smyčcový kvartet	1923	Premiéra v Praze, 1927
Sedm písní s komorním orchestrem	1924	Premiéra v Praze, 1924
Symfonická fantazie	1924	Premiéra v Praze, 1925 Známa jako Sólová kantáta pro tenor a orchestr
Scénická hudba pro hru „Der Kreidekreis“ (Křídový kruh)	1924	Premiéra v Praze, 1925

Variace a dvojitá fuga na téma drobné skladby Arnolda Schönberga (Op. 19, 4)	1925	Premiéra v Praze, 1926
Opus 2 – Oktet	1924	Premiéra v Praze, 1926 Skladba je známá také pod názvem "Oktettino"
Trio pro dechy	1926	
Opus 4 – Koncert pro orchestr	1928	Premiéra v Praze, 1929 Někdy uváděn jako "První symfonie" nebo "Symphonietta"
Variace a dvojitá fuga na téma drobné skladby Arnolda Schönberga (verze pro klavír)	1929	Skladba se dochovala v opise Provedena na hudebním festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu v Ženevě, 1929
Opus 5 – Sedm malých serenád pro hlas a dvanáct nástrojů	1929	Premiéra ve Frankfurtu nad Mohanem, 1931 Ullmann je i autorem textu
Opus 6 - opera „Peer Gynt“	1927-29	Dokončena po roce 1938 Opera na Ibsenův námět
Opus 3 a – Variace a dvojitá fuga na téma drobné skladby Arnolda Schönberga pro klavír	1933/34	Publikováno na vlastní náklady, 1939
Opus 3 b – Variace a dvojitá fuga na téma drobné skladby Arnolda Schönberga pro orchestr	1933/34	Cena Emila Hertzky, 1934 Premiéra v Praze, 1938 Orchestrální party jsou dochovány ve dvou opisech

Opus 7 – Druhý smyčcový kvartet	1935	Premiéra v Praze, 1936 Proveden na hudebním festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu v Londýně, 1938
Opus 8 - Sedm Elegií pro soprán a orchestr	1935	Premiéra v Praze, 1936 (3 části) Dochován pouze autograf písně "Schwer ist's das Schöne zu lassen" (Těžké je opustit krásu) ve verzi pro soprán a klavír. Cyklus na texty Alberta Steffena
Opus 9 – opera „Pád Antikrista“ (jevištní hra o třech dějstvích)	1935	Premiéra v Bielefeldu, 1995 Cena Emila Hertzky, 1936 Dochován autograf partitury i klavírního výtahu
Opus 10 – První klavírní sonáta	1936	Vydána na vlastní náklady v Praze, 1936 Premiéra v Praze, 1936 Provedena na hudebním festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu v New Yorku, 1941
Opus 11 – Čínské melodramy	1936	Premiéra v Praze, 1936 (4 části)
Opus 12 - „Huttens letzte Tage“ (Huttenovy poslední dny), lyrická symfonie pro tenor, baryton a orchestr	1936/ 37 (?)	Na námět Conrada Ferdinanda Meyera
Opus 13 - Missa Symphonica pro sbor, sóla, orchestr a varhany	1936	Podtitul "na počest archanděla Michaela"

Opus 14 – Tři sbory a cappella	1936	Známé pod názvem "Rosenkreuzer Cantata"
Opus 15 – Velikonoční kantáta pro malý smíšený sbor a šest nástrojů	1936	Někdy nazývána jako Komorní kantáta
Opus 16 - Sonáta pro čtvrttónový klarinet a čtvrttónový klavír	1936	Premiéra v Praze, 1937 Dochován pouze autograf klarinetového partu
Opus 17 – Šest písní pro soprán a klavír	1937	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1937 Na texty Alberta Steffena Premiéra v Praze, 1937
Opus 18 - Písně	1937 (?)	Krausovy, Goetheovy, Novalisovy texty
Opus 19 – Druhá klavírní sonáta	1938/ 39	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1939 Premiéra v Praze, 1940
Opus 3 c - Variace a dvojitá fuga na téma drobné skladby Arnolda Schönberga	1939	Dochována kopie autografu
Opus 20 – Duchovní písně pro vysoký hlas a klavír	1939/ 40	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1940 Premiéra v Praze, 1940
Opus 21 - Písně	1929/ 39 (?)	Na Březinovy texty
Opus 22 – Dětské písně	1939/ 40 (?)	

Opus 23 - Der Gott und die Bajadere (Bůh a Bajadéra) pro baryton a klavír	1940 (?)	Premiéra v Praze, 1940
Opus 24 – Slovanská rapsodie pro orchestr a obligátní saxofon	1939/ 40	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1940 (označeno jako "Opus 23")
Opus 25 – Klavírní koncert	1939	Dochován jako autograf Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1940
Opus 26 – Pět milostných písní pro soprán a klavír	1939	Na Huchovy texty Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1939
Opus 27 – Píseň prince Vogelfreie	1940	
Opus 28 – Třetí klavírní sonáta	1940	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1940 (označeno jako "Opus 26")
Opus 29 – Tři sonety z Portugalska pro soprán a klavír	1940	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1940 Texty Elizabeth Barrett Browning (přeložil Reiner Maria Rilke) Premiéra v Praze, 1940
Opus 30 – Zpěvník Hafize pro bas a klavír	1940	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1940 Druhé vydání (první edice, 1910, Insel-Verlag, Lipsko; nová edice YinYang-Media Verlag, 2004) Premiéra v Praze, 1940 Na motivy Hanse Bethgea

Opus 31 – Sbírka písní	1940 (?)	
Opus 32 – „Válka“ kantáta pro baryton a orchestr	1940 (?)	
Opus 33 – opera „Návrat Odysseův“	1940/ 41 (?)	
Opus 34 – Šest sonetů pro soprán a klavír	1941	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1941
Opus 35 – Šest písní pro alt nebo baryton a klavír	1941 (?)	
Opus 36 – opera „Rozbitý džbán“	1941/ 42	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1942
Opus 37 – Tři písně pro baryton a klavír	1942	Dochován jako autograf (přepřacován v Terezíně) Premiéra v Terezíně, 1943 Na texty Conrada Ferdinanda Meyera
Opus 38 – Čtvrtá klavírní sonáta	1941	Vydáno na vlastní náklady v Praze, 1941
Opus 39 - Sonáta housle a klavír	1937 (?)	Dochoval se pouze přepis houslového partu Premiéra byla plánovaná v Praze, 1938
Opus 40 – Koncertní árie Ifigénie	1942 (?)	
Opus 41 – Šest písní	1942 (?)	Na texty Hanse Günthera Adlera

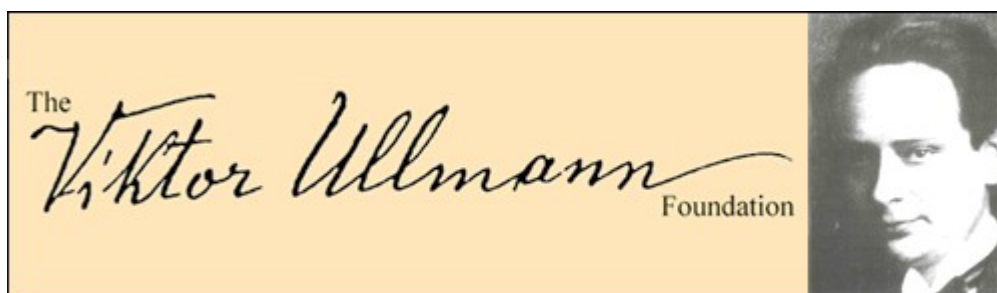
1.3.2. Kompletní dílo o terezínského období 1942-1944

Skladba	Rok	Poznámky
Tři písně pro baryton a klavír	1942	Označováno jako Opus 37 Dokončeno do 4. listopadu 1942 Na texty Conrada Ferdinanda Meyera
Třetí smyčcový kvartet	1943	Dochovaná kopie autografu Číslován jako Opus 46 Dokončen nejpozději 23. ledna 1943
Podzim pro soprán a smyčcové trio	1943	Dochován autograf Dokončeno nejpozději 24. ledna 1943
Písně útěchy pro hluboký hlas a smyčcové trio	1943	Dochován autograf
Deset židovských a hebrejských zenových sborů	1943	Dochováno v opisu Pro ženské, mužské a smíšené sbory
Scénická hudba pro hru Françoise Villona	1943	Premiéra v Terezíně, 20. července 1943
Wendl v zahradě pro hlas a klavír	1943	Dochován autograf Dokončeno nejpozději 1. července 1943
Pátá klavírní sonáta	1943	Dochována autograf Číslována jako Opus 45 Dokončena nejpozději 27. června 1943
Hördelingovy písně pro hlas a klavír	1943/ 44	Dochován autograf

„Immer inmitten“ kantáta pro mezzo-soprán a klavír	1943	V autografu dochovány dvě písně Text Hanse Günthera Adlera Premiéra v Terezíně, 30. října 1943
Šestá klavírní sonáta	1943	Dochována v autografu Číslovaná jako Opus 49 Dokončena nejpozději 1. srpna 1943 Premiéra v Terezíně, před 30. říjnem 1943
Dvanáct písní pro hlas a klavír „Der Mensch und sein Tag“ (Muž a jeho den)	1943	Dochovány v autografu Číslováno jako Opus 47 Dokončeno nejpozději 4. září 1943
"Chansons des enfants francaises" pro hlas a klavír	1943	Dochována v autografu jediná píseň "Little Cakewalk" Datum dedikace: 27. září 1943
Tři čínské písně pro hlas a klavír	1943	Dochovány v autografu pouze dvě písně Dokončeno nejpozději v říjnu 1943
jednoaktová opera „Der Kaiser von Atlantis oder die Tod-Verweigerung“ (Císař Atlantidy aneb Odepření smrti)	1943/ 44	Dochována v autografu Číslována jako Opus 49 Práce započata červen/červenec 1943 Dokončení opery 13. ledna 1944 Revize („Wahnsinns-Terzett“ / tercet „Šílenství“) srpen 1944
Přehra pro klavír „Don Quixote“	1943	Dochován autograf náčrtku Dokončena nejpozději 2. března 1944
„30. května 1431“ libreto pro dvouaktovou operu "Johanka z Arku"	1944	Dochován autograf Práce započata 16. května 1943

Tři židovské písně pro hlas a klavír	1944	Dochován autograf Číslováno jako Opus 53 První píseň je datována 25. května 1944
Dvanáct kusů pro recitaci a orchestr nebo klavír „Die Weise der Liebe und des Todes“ (Způsob lásky a smrti)	1944	Dochován náčrtek autografu Premiéra před 28. září 1944 Dokončeno nejpozději 12. července 1944
Sedmá klavírní sonáta	1944	Dochován autograf Datum uvedeno na titulní stránce 22. srpna 1944
„Abendphantasie“ (Večerní fantazie) pro hlas a klavír	1944	Dochován autograf
Kadence k Beethovenovým klavírním koncertům č. 1 a 3	1944	Dochován autograf Číslováno jako Opus 54.
Tři hebrejské písně pro chlapecký sbor a capella	1944	Dochován opis pořízený v Terezíně

1.4. Nadace Viktora Ullmanna v Londýně

Anglickou nadaci Viktora Ullmanna³⁴ založila britská klavíristka Jacqueline Cole v roce 2002. Cílem nadace je uctít, oslavit a připomenout život, odvahu a genialitu Viktora Ullmanna, žáka Arnolda Schoenberga, a jeho kolegů skladatelů a hudebníků z terezínského ghetta. Toto vše se uskutečňuje prostřednictvím konání koncertů, festivalů, představení, přednášek o holocaustu a natáčení filmů.

Patroni nadace:

- Steven Isserlis
- Arnold Wesker
- Rabbi Jonathan Wittenberg
- Ctihodný otec Basil ze Sergieva
- Jeho Eminence arcibiskup Gregorios z Thyateira a Velké Británie
- Dom John Babeau Řád Kartusiánů
- Timothy Radcliffe OP
- Benjamin Zander
- Father Henryk Satlawa
- Renata Karpinska Msc

Výkonný výbor:

- Anita Lasker Wallfisch
- Alexander Knapp
- Gloria Tessler
- otec Yves Dubois

³⁴ Originální název je The Viktor Ullmann Foundation

Čestní členové:

- Prof David Bloch
- Mark Ludwig
- Dr Ingo Schultz
- Michael Wiener
- Sonja Linden
- John Abulafia
- Alice Herz Sommer
- Graham Melville Mason
- Jeremy Adler

Partneři nadace:

- Dr. Dushan Mihalek Izraelská skladatelská liga
- Dr. Yuval Shaked Muzeum Diaspora, Tel Aviv
- Katherine Klinger Vídeňská knihovna, Londýn
- Jan Munk Památník Terezín
- Prof David Bloch Projekt Terezín Music Memorial in Israel, Tel Aviv
- Sonja Linden Projekt „Write to Life“, Zdravotnická nadace pro oběti mučení
- Mark Ludwig Terezín Chamber Music Foundation, USA
- Heidi Zimmerman Paul Sacher Foundation, Basilej, Švýcarsko
- Philip Backstrom Holocaust Awareness - Spiritual Life Office
Holocaust Project
- Andrea Spang Boosey & Hawkes Bote & Bock GmbH & Co.
- Graham Melville Mason Dvořák Society for Czech and Slovak Music
- Karla Hartl Kaprálova Society
- Rafal Pankowski „Nigdy Wiecej“ - Never Again Association
- David Conway Alkan Society

- Charles Amirkhanian Other Minds
- Jitka Paterson Sigmund BCSA British Czech and Slovak Association
- Jarmila Karas Emmy Destin Foundation
- Michael Newman Sdružení židovských uprchlíků

2. TŘETÍ SMYČCOVÝ KVARTET OP. 46 VIKTORA ULLMANNA

2.1. Okolnosti vzniku

Viktor Ullmann zkomponoval celkem tři kvartety. První smyčcový kvartet složil v roce 1923 jako svoji čtvrtou skladbu, ovšem opatřil ji opusovým číslem jedna. Kvartet měl světovou premiéru v Praze o čtyři roky později.³⁵ Druhý kvartet je o patnáct let starší. Světová premiéra se uskutečnila opět v Praze v roce 1936, skladbu interpretovalo Pražské kvarteto. Tento kvartet přinesl Ullmannovy mezinárodní úspěch po jeho provedení na festivalu Mezinárodní společnosti pro soudobou hudbu 1938 v Londýně. Partů se znovu ujalo Pražské kvarteto. Oba smyčcové kvartety jsou bohužel dodnes nezvěstné. Jedinou dochovanou Ullmannovou skladbou pro smyčcové kvarteto je jeho poslední třetí smyčcový kvartet, který nese opusové označení čtyřicet šest.

Třetí smyčcový kvartet pochází z roku 1943 a je vedle Ullmannova nejslavnějšího díla opery Císař Atlantidy a Odepření smrti dnes nejznámější a nejhranější Ullmannovou skladbou. Obě slavné kompozice byly napsány už za skladatelova nuceného pobytu v koncentračním táboře Terezín. Záznamy o prvním provedení kvartetu nemáme, avšak se můžeme domnívat, že kvartet byl pravděpodobně nastudován Ullmannovými spoluvězni a proveden v rámci koncertů zdějšího oddělení pro organizování volného času (Freizeitgestaltung), jako tomu bylo u většiny skladeb složených v Terezíně skupinou takzvaných terezínských skladatelů.³⁶ Autograf díla se nedochoval. Kvartet přežil zázrakem jen díky fotokopii autografu, která byla pořízena přímo v Terezíně. Tato fotokopie je dnes uložena v muzeu Goetheanum ve švýcarském Dornachu.

Existují dva druhy terezínských skladeb. Prvně jsou to skladby, které nějakým způsobem odrážejí a popisují děsivou dobu, realitu a okolnosti, za kterých skladatelé svá díla psali. Druhá skupina děl v sobě ukrývá pouze čistou a ničím svazovanou hudbu. Ullmanna komorní opera "Císař Atlantidy aneb

³⁵ Interpreta premiéry neznáme.

³⁶ Za druhé světové války bylo v terezínském ghettu uvězněno mnoho znamenitých instrumentalistů, již inspirovali nejen Ullmanna, ale i Kleina, Krásu a Haase ke skládání komorní hudby pro nejrůznější nástrojová uskupení.

Odepření smrti je příkladem skladatelovy reakce na tehdejší situaci, zatímco jeho třetí smyčcový kvartet je naplněn hudbou vysokých morálních hodnot, neutuchající potřebě žít a nekonečné fantazie. Ullmann vytvořil rozsahem nevelké dílo,³⁷ obsahem skutečný klenot komorní hudby.

---

³⁷ Celý kvartet má pouhých třista čtyřicet pět taktů

2.2. Rozbor skladby

Viktor Ullmann svůj třetí smyčcový kvartet, jak uvedl na titulní stránce partitury, rozdělil do pěti částí. Krátká expozice, která je opatřena repeticí, přechází do groteskního Scherza s triem a zkráceným úvodem. Následuje provedení, rozsáhlejší část, kde Ullmann pracuje s hudebním materiálem expozice i Scherza. Volná část označená jako Largo je quasi fugou, do níž vstupuje krátká epizoda, v které opět zazní nově zpracované úvodní valčíkové téma z expozice. Poslední částí je výrazově a rytmicky nekompromisní Rondo-Finale, jež na konci přejde do závěrečné reminiscence úvodní myšlenky. Skladbu uzavírá posledních deset taktů ve strhujícím tempu a živelné náladě. Všechny pět úseků díla je mistrně propojeno a dohromady utváří jeden celistvý hudební tok. O mimořádnosti celé skladby svědčí mimojiné také to, jak Viktor Ullmann dokázal dílo obsahově naplnit a geniálně vystavět na ploše nepřesahující čtvrt hodiny.

Kvartet začíná tklivě nostalgickou kantilénou (hlavní téma) v pianu přednesenou prvními houslemi. Čistý souzvuk durového kvintakordu G,H,D v doprovodných hlasech se pravidelně střídá se zmenšeným kvintakordem. Úvodní melodie v primu harmonii zamlžuje začínající notou fis, tedy velkou septimou k basu, což můžeme pravděpodobně chápat jako polytonální dur-mollový souzvuk kvintakordů G,H,D a H,D,Fis, který přechází v terckvartakort C,Es,A,F. Poté se postupuje stejně ovšem s neustálým harmonickým zahušťováním a dynamickým naléháním 3-4/1/1 (takt/systém/stránka), jež vyústí ve forte vrchol, jenž opět zazní dur-mollovým souzvukem G,H,D a E,G,H, ale okamžitě se vytratí v decrescendu 5/1/1. Viola poprvé zahraje výrazný triolový motiv 5/1/1, který se později rozvíjí a vytváří protiklad k melodii. Po čtyřtaktovém zopakování (k primu se připojí sekundová protivěta 7-10/1-2/1) přichází rozjasnění v jásavém durovém kvintakordu D,Fis,A. První housle opouští tečkovaný rytmus a na třetí době zahrají výraznou triolu následovanou dvěma osminami 11-12/2/1. Ullmann s touto rytmickou figurou pracuje podobně jako Janáček, když motiv

vzápětí opakuje nejdříve v sekundu a poté ve violoncellu 12/2/1. Ve stejném taktu má viola na poslední době trylek, tento prvek se později objeví na začátku poslední části Rondo-Finale při mohutném unisonu. Sul tasto 14/3/1 (označené u všech nástrojů) přinese romantický nádech a rozeznění všech hlasů naprosto rovnocenně. Následuje zklidňující plocha 16-21/3-1/1-2, ve které si Ullmann opět pohrává s dynamickými vzdechy a rytmickou figurou triol a duol ve všech hlasech. Dvoutaktový vzdech 22-23/1/2 připraví Tranquillo 24/1/2. Cudné pianissimové zopakování hlavního tématu se vzdeme dlouhým crescendem 25-26/1/2 do forte dynamiky až ke koruně, která je jakýmsi předělem do následného quasi valčíku označeného „un poco più mosso“ 27/1/2. Valčíku započatému „subito piano“ vévodí violoncello svojí naléhavě ironickou melodií. Zajímavé je zde označení u violoncellového partu, kde Ullmann použil místo zavedeného výrazu „espressivo“ francouzský ekvivalent „en dehors“. Doprovodný motiv, jenž má akcenty zdůrazněné sudé takty, využije Ullmann jako hlavní materiál chorálu v triu Scherza. Od taktu 37 přebírá hlavní melodickou linku od violoncella prim a netrpělivě se accelerandem přenesse do bouřlivého fortissima 44-45/3/2. Po třítaktovém diminuendu se navrací „a tempo“ 49/4/2. Téma je tu uvedeno prostě bez tečkovaného rytmu na poslední době v taktu a odumírá ke konci repetice přes „più tranquillo sempre“ do pianissima. Expozici (takty 1-52) Ullmann beze změn opakuje.

Po druhé zopakování expozice přichází spojovací plocha vytvořená z kánonu hlavní myšlenky 53-55/4/2. Po vystřídání primu, sekundu a violy přichází violoncello s hlavní myšlenkou v augmentaci, ze které postupně vyvstane téma následujícího „Presto“ (Scherza). Druhá část „Presto“ začíná třemi útočnými vstupy 64-66/1/3 a nekompromisní odpovědí ve violoncelle. Motiv střídavého půltónu lze chápat jako diminuci hlavní myšlenky (takt 1) a tři vzestupné akcentované noty u violoncella nám můžou připomínat pokračování hlavní myšlenky (takt 3) v augmentaci. Při druhém opakování je u obou houslí označení způsobu hry „al tallone“.³⁸ Zlomově se tu z pianissima objeví sarkastická taneční myšlenka. Jako hudební materiál tu slouží violoncellové téma (takty 56-58) a střídavý půltón (takt 64). Pianissimo rázně naruší vstup violoncella ve forte respektive ve fortissimu a dvě fortissimo rány v ostatních

³⁸ Způsob smyčcové techniky, kdy hrajeme v dolní části smyčce poblíž žabky, má zajistit těžký, sytý zvuk.

nástrojích 78-79/3/3. Zde se opět v pianissimu vynoří u prvních houslí v espressivu³⁹ valčíková myšlenka, jež přechází v divoké „vivo“ 86/4/3 zakončené čtyřmi pizzicaty s pianissimu. Od taktu 97 se začíná materiál Scherza rozvíjet v quasi provedení. Ullmann zde hned v taktech 95 a 96 zajímavě pracuje s posouváním metra v taktu. Violoncello dělí takt na dvě skupiny po třech osminách a viola rozděluje takt na tři skupiny dvou osmin. Tento jev je hlavním prvkem provádění Scherza. Provedení vyvrcholí osudovým „poco grave“ 127-128/2/5. Krátké „stretto“ připraví chorálovou plochu „poco meno“ (takty 133-154). Jako hudební materiál zde Ullmannovy posloužil valčíkový doprovod z části „un poco piú mosso“. Po druhém uvedení chorálu opět pracuje se změnou metra stylem alla furiant 147-158/4/5. První violoncellový vstup „tutta sforza“ můžeme oproti druhému vstupu chápat jako tři skupiny po dvou čtvrtěových notách. Krátkou scherzovou reprízu ukončí osamocená myšlenka ve viole, kterou violoncello přetvoří dlouhou prodlevou noty cis¹ v úvodní myšlenku kvartetu. Návrat se nese v opojném duchu „dolce“. Po prvním klasicky uvedeném hlavním tématu se pokračování nese v duchu polyfonie. Hlasy se tu proplétají a tvoří až místy zdání symfonického zvuku. Hudba postupně „vymizí“ až do začátku Larga.

Largo se formou fuga. Mrazivě znějící téma poprvé uvede viola. Poté se objeví ve violoncellovém, sekundovém a naposledy v primovém partu. Zakončení tématu je mimořádné; postará se o něj skok v intervalu malé nóny, který je ještě zdůrazněn zopakováním stejné dynamiky (pp). Strnulý tok hudby narušují občasné se vyskytující skupinky šestnáctinových triol. Uvedení valčíkového motivu vyznívá beznadějně až mrtvě. Při druhém zaznění tématu fugy ve viole má violoncello předepsáno „senza espressione“. Výrazně se tu prosazuje skupina šesti akcentovaných not, jež působí ironicky až výsměšně. Largo depresivně

³⁹ Zajímavé, že je zde uvedeno označení *espressivo* nikoliv *en dehors*. O rozdílech v označení se můžeme jenom dohadovat. Ullmann význam obou označení neupřesňuje.

dotančí do svého konce ve valčíkovém rytmu. Poslední takt se nadechne k poslednímu vzdoru do fortissima a okamžitě ochabuje a vymizí do pianissima.

Allegro vivace e ritmico

Rondo-Finale označené „Allegro vivace e ritmico“ udeří bojovným unisonem 255-261/1-2/10, ve kterém Viktor Ullmann uplatňuje v prvním taktu hlavní myšlenku (takt 1) a ve druhém taktu užívá obměnu s triolou (takt 11). Trylek v taktu 261 upomíná na violu v taktu 12. Při druhém uvedení unisona se osamostatní viola s violoncellem a vytvoří kánon. Třetí uvedení tématu ponechal Ullmann jen na sekundu „en dehors“ 270-272/3-4/10 a ostatní nástroje jej doplňují naléhavým pohybem v synkopách. Violový ostinátní šestnástinový pohyb připraví skotačivé „grazioso“. Melodickou linku si hlasy striktně až do nástupu violoncella „leggiero“ v taktu 292 předávají po taktu.⁴⁰ Velká gradace umocněná akordickými pizzicaty v sekundu a violoncelle přejde do grandiózní plochy, kde se střetávají úvodní unisono v houslích s rytmicky živým motivem graziosa ve viole a violoncelle. Viola se sekundem přednesou úvodní téma Finale v kánonu 313/316/2/13. Kánonické „stretto“ (alla breve) 317-321/2-3/13 přinese svým subitem pianissimem klid před bouřlivým závěrem. Šestitaktí „des allabreve“ (opět ve třídobém taktu) využil Ullmann jako spojku k „Poco largamente, quasi Tempo I“, což je reminiscence nyní ovšem uvedená v nebojácném duchu. Doprovodné repetované trioly působí nekompromisně a nedovolí melodii „counout“ (jako je tomu možné na začátku skladby). Gradace vyvrcholí taktem 335 s označením „rubato“. Závěrečná kóda „a tempo (Allegro vivace)“ nezadržitelně směřuje do konce. Čistou tóninu G dur v posledních čtyřech

⁴⁰ Tato část kvartetu je interpretačně nejnáročnější a choulostivá na souhru.

taktech Ullmann rozostřil houslovým unisonem půltónového trylku na notě d^3 v taktech 342-43 a atonálním akordem na třetí dobu v předposledním taktu. Kvartet končí rázně secco akordem na všech čtyřech prázdných strunách G.

ZÁVĚR

Snažil jsem se posbírat a upřesnit nejdůležitější fakta a sepsat je do práce, která má za cíl usnadnit přístup k základním informacím o tomto tématu. V první části jsem popsal osobnost Viktora Ullmanna a jeho dílo. V textu uvádím chronologicky uspořádaný přehled souborného díla Viktora Ullmanna. Jeho třetímu smyčcovému kvartetu se věnuji v druhé kapitole. Rozbor skladby doplňuji příloženou partiturou a studiovou nahrávkou, kterou jsme kvůli této diplomové práci s Ančerlových kvartetem natočili ve studiu HAMU.

Myslím si, že dnes jen malá část naší společnosti ví o hodnotném odkazu Viktora Ullmanna. Přál bych si, aby tato práce aspoň z části oprášila zašlou slávu tohoto mimořádného umělce.

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

GANTSCHACHER, Herbert. *Viktor Ullmann. Svědek Apokalypsy. 1914-1944.* Praha: Archiv hlavního města Prahy, 2015.

THE NEW GROVE. *Dictionary of Music and Musicians*, Volume 26, 2nd edition. London: Macmillan Publishers Limited, 2002.

LUDWIG, Mark. *Chamber music from Theresienstadt 1941-1945.* Amsterdam: Channel Classics Records B. V., 1991.

ZEMAN, Petr. *Tereziánské písňové cykly 1941-1944.* Ústí nad Labem: Studia Musica, 2007.

REITTEREROVÁ, Vlasta. *Viktor Ullmann. Těžké je opustit krásu.* Praha: Arcodiva, 2015.

INTERNETOVÉ ZDROJE

https://en.wikipedia.org/wiki/Viktor_Ullmann

<http://www.viktorullmannfoundation.org.uk/>

<http://www.terezin.cz/historie-mesta-terezin/d-136455/p1=2361>

PŘÍLOHA

Příloha č. 1

3. Streichquartett

Viktor Ullmann
1898 - 1944

Allegro moderato

The score is for a string quartet, consisting of Violine 1, Violine 2, Viola, and Violoncello. It is in 3/4 time and the key signature has one sharp (F#). The tempo is marked 'Allegro moderato'. The score is divided into three systems of four staves each. The first system (measures 1-7) features a melodic line in the Violine 1 part, with the other instruments providing harmonic support. Dynamics range from piano (*p*) to forte (*f*). The second system (measures 8-13) shows more complex rhythmic patterns, including triplets and sixteenth notes, with a 'rubando' marking. The third system (measures 14-17) includes the instruction 'sul tasto' for all instruments, indicating a change in articulation. Dynamics include *p*, *cresc. rubando*, and *dim.*

21 *tranquillo* *un poco più mosso*

espr. *p* *pp* *cresc.* *f* *p*

p *pp* *cresc.* *f* *p*

p *pp* *cresc.* *f* *p*

p *pp* *cresc.* *f* *p* en dehors

31

mf

mf

mf

mf

40 *accel.* *poco rit.*

cresc. *molto* *ff*

fp *cresc.* *molto* *ff*

fp *cresc.* *molto* *ff*

fp *cresc.* *molto* *ff*

47 *a tempo* *più tranquillo sempre*

dim. *p* *dim.* *pp*

dim. *p* *dim.* *pp*

dim. *p* *dim.* *pp*

dim. *p* *dim.* *pp*

56 *accel. sub.* *rit.* *più rit.* **Presto** (♩. = ♩)

pp espr. (überleitend) *ppp* *ff sub.* *ff* *ff*

67 *al tallone* *pp sub.*

ff *ff* *ff* *pp sub.* *pp sub.* *pp sub.* *pp sub.*

75 *ff* *pp espr.* *pizz.* *p* *pp* *pp*

ff *pp espr.* *pizz.* *p* *pp* *pp*

82 *vivo* *p* *pp* *arco* *p* *mf* *mf* *mf* *mf* *mf*

p *pp* *arco* *p* *mf* *mf* *mf* *mf* *mf*

89

pp pizz. f sfz

pp pizz. f sfz

pp pizz. f sfz

pp pizz. arco p

Detailed description: This system contains measures 89 through 95. It features four staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom two are in bass clef. The music is characterized by frequent dynamic changes, including *pp*, *f*, and *sfz*. The notation includes various rhythmic patterns and articulation marks like *pizz.* and *arco*.

96

pp pizz. arco p f

pp pizz. p f

arco ff p p p cresc. f

Detailed description: This system contains measures 96 through 102. It features four staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom two are in bass clef. The music includes dynamics such as *pp*, *f*, and *sfz*. The notation includes *pizz.*, *arco*, and *cresc.* markings.

103

arco ff pp ff sub.

arco détaché ff pp p arco ff sub.

ff sub.

Detailed description: This system contains measures 103 through 110. It features four staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom two are in bass clef. The music includes dynamics such as *ff*, *pp*, and *sub.*. The notation includes *arco*, *arco détaché*, and *pp* markings.

111

ff p pizz. arco ff

ff p pizz. arco ff

ff

Detailed description: This system contains measures 111 through 117. It features four staves. The top two staves are in treble clef, and the bottom two are in bass clef. The music includes dynamics such as *ff* and *pp*. The notation includes *pizz.* and *arco* markings.

119

ff violente

fff

127 poco grave

stretto

poco meno

ff sempre

ff sempre

ff sempre

ff sempre

136

marcato sempre

ff

ff

ff

ff

147

ff

ff

ff

ff

sfz

sfz

157

musical score for measures 157-165. The score consists of four staves. The first two staves are for the upper strings (Violin I and Violin II), and the last two are for the lower strings (Viola and Cello/Double Bass). The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The music is marked with *ff* (fortissimo) and *pizz.* (pizzicato). A dynamic marking of *fff* *tutta sforza* appears at the bottom of the system.

ff *pizz.*
ff *pizz.*
ff *pizz.*
fff *tutta sforza*

166

musical score for measures 166-173. The score consists of four staves. The first two staves are for the upper strings, and the last two are for the lower strings. The music is marked with *ff* (fortissimo) and *arco* (arco). The dynamic marking *fff* *tutta sforza* continues from the previous system.

ff *arco*
ff *arco*
ff *arco*
fff *tutta sforza*

174

musical score for measures 174-181. The score consists of four staves. The first two staves are for the upper strings, and the last two are for the lower strings. The music is marked with *pp sub.* (pianissimo, *sub.*) and *ff* (fortissimo). The dynamic marking *fff* *tutta sforza* continues from the previous system.

pp sub.
pp sub.
ff
pp sub.

182

musical score for measures 182-189. The score consists of four staves. The first two staves are for the upper strings, and the last two are for the lower strings. The music is marked with *ff sub.* (fortissimo, *sub.*), *pp* (pianissimo), and *arco* (arco). The dynamic marking *fff* *tutta sforza* continues from the previous system.

ff sub. *pp* *arco*
ff sub. *pp* *arco*
ff sub. *pp* *arco*
ff sub. *pp* *arco*

190

mp pizz. arco *ff* *fp* pizz. *fp* *dim. molto*

198 **Tempo I**

sul tasto *p dolce* sul tasto arco *p dolce* sul tasto *p dolce* sul tasto *dim.* *p dolce*

207 **tranquillo sempre**

p *p* *p* *p* *p* *p*

215

mf *mf* *mf* *mf*

221 string.

cresc. string.

cresc. string.

cresc. string.

3

f

f

mf

f

f

mf

f

f

mf

228

Largo

dim.

p

pp

dim.

p

pp

dim.

p

pp

dim.

p

pp

12/8

12/8

12/8

12/8

sul tasto

pp

pp

sul tasto

pp

235

sul tasto

pp

pp

espr.

3

pp

pp

pp

pp

238

p

p

p

p

en dehors

p

241

sul tasto

p poco cresc.

pp

245

pp

pp

pp

pp senza espressione

sul tasto

248

p espr.

dolce

p espr.

p

251

espr. dim.

dim. sempre

pp

più dim.

sul pont.

ord. sul G

molto ff

pp

molto ff

pp

molto ff

pp

molto ff

pp

Rondo - Finale

Allegro vivace e ritmico

255

f sub. *marc. sempre*

This system contains measures 255 to 260. It features four staves: two treble clefs and two bass clefs. The music is in 3/4 time and consists of eighth-note patterns with triplets. The first two staves are marked *f sub.* and the last two are marked *marc. sempre*. There are dynamic markings *f* and *sub.* at the beginning and *marc. sempre* at the end. Measure numbers 255, 256, 257, 258, 259, and 260 are indicated at the top.

261

ff

This system contains measures 261 to 266. It features four staves: two treble clefs and two bass clefs. The music continues with eighth-note patterns and triplets. The first two staves are marked *ff*. There are dynamic markings *ff* and *sfz*. Measure numbers 261, 262, 263, 264, 265, and 266 are indicated at the top.

267

tr *en dehors* *ff*

This system contains measures 267 to 270. It features four staves: two treble clefs and two bass clefs. The music includes trills (*tr*) and a section marked *en dehors* starting in measure 269. There are dynamic markings *ff* and *sfz*. Measure numbers 267, 268, 269, and 270 are indicated at the top.

271

sfz

This system contains measures 271 to 274. It features four staves: two treble clefs and two bass clefs. The music continues with eighth-note patterns and triplets. There are dynamic markings *sfz*. Measure numbers 271, 272, 273, and 274 are indicated at the top.

276

ff *pp sub.* *f*

ff *pp sub.* *f*

ff *pp sub.* *f*

ff *pp sub.* *f*

281

détaché *f sempre* *dim.* *p dim.* *p grazioso* *pp*

285

pp spicc. *pp grazioso* spicc.

289

pp spicc. *p* spicc. *pp* pizz. *p* pizz. *arco leggero* *mf*

293

fp
fp
arco *leggiero*
p
pizz.

298

pp
pizz.
pizz.
mf arco spicc.
pp

302

arco spicc. *pp*
pizz. *pp*
p pizz. *cresc.*

305

p
cresc. molto
ff marc. arco détaché
ff marc.
ff arco
cresc. molto
cresc. molto
ff

309

312

313

318

319

323

324

327

Poco largamente, quasi Tempo I

Musical score for measures 328-332. The score is written for four staves (two treble and two bass clefs). It features a complex texture with triplets and slurs. The dynamic marking is *ff* (fortissimo) throughout. The key signature has two sharps (F# and C#).

Musical score for measures 333-335. The score continues with four staves. Measure 333 includes the dynamic marking *fff* (fortississimo). Measure 334 is marked *rubato*. Measure 335 features a *fff* dynamic and a triplet of eighth notes. The key signature remains two sharps.

a tempo (Allegro vivace)

Musical score for measures 336-340. The tempo changes to *a tempo (Allegro vivace)*. The score is written for four staves. Measures 336-340 feature a driving rhythm with triplets and slurs. The dynamic marking is *fff sempre* (fortississimo sempre). The key signature changes to one sharp (F#).

Musical score for measures 341-345. The score continues with four staves. Measures 341-345 feature a driving rhythm with triplets and slurs. The dynamic marking is *fff*. The key signature changes to one flat (Bb). A circular stamp at the bottom center reads "AKADEMIE MUZYCZNYE".